

Out of Art – actuele outsider art/contemporary outsider art

Ignace Schretlen

De eerste kennismaking met Ignace Schretlen (1952) als verzamelaar was telefonisch. Hij belde Atelier De Wijde Doelen in Utrecht omdat hij op zoek was naar een lino van André van Droogenbroek (1968) onder de titel E.K.. De daarop afgebeelde voetballers zonder lijf met hun armen en benen direct aan het hoofd, intrigeerden hem zeer. Dat dit blijkt te gelden voor alle zogenaamde 'koppoters' in welke vorm dan ook, daar kwam ik wel achter toen ik hem voor Out of Art thuis opzocht. Naast koppoters gaat de interesse van deze voormalige huisarts, musicus, schilder en dichter onder andere uit naar apenkrabbels, kindertekeningen, Outsider Art, kruiswegstaties, het Franse chanson, poëzie, filosofie en de Cycladen.

Een groot deel van zijn archieven en collecties wordt elders bewaard. Een klein deel ook thuis. Overal staan dozen gestapeld tegen de muur. We spraken uitgebreid over van alles maar vooral over de koppoter. Verslag van een boeiend gesprek met een man vol associatieve gedachten die door te verzamelen greep lijkt te willen krijgen op alles wat in het leven met elkaar in verband lijkt te staan.

Terminologie van de koppoter

Sinds zijn zoon Cédric in 1987 begon te tekenen, kreeg Schretlen belangstelling voor 'de koppoter', die ook wel 'kopvoeter' wordt genoemd, al ontbreekt deze benaming in de Van Dale. Door de jaren heen bouwde hij een uitgebreide database op. Volgens hem is de term weliswaar pas ontstaan in de jaren vijftig van de vorige eeuw, maar zie je het fenomeen door de geschiedenis steeds terugkomen. Er is blijkbaar iets aan de koppoter wat ons sterk aanspreekt. Misschien omdat we het figuurtje associëren met vrolijkheid, kinderlijkheid en ongecompliceerde eenvoud? Heeft het in die zin soms te maken met een bepaald verlangen in mensen? En als je op dat verlangen maar ver genoeg voortbordurt, kom je dan uiteindelijk bij God terecht? Of aan de andere kant... bij de duivel? Zo zien we het duivelse monstertje onder andere terug in werken van Pieter Brueghel de Oude (ca. 1525-1569) en Jheronimus Bosch (ca. 1450-1516). Beiden verbeeldden de tragedie van het menselijk bestaan. In hun fantasierijke schilderijen spelen koppoters een opmerkelijke rol. Mogelijk refereren zij aan mensen in het straatbeeld die door deformerende aandoeningen zo krom liepen dat het leek of hun hoofd op hun benen rustte. Uit de 17e eeuw dateren de zogenaamde 'grotesken'; misvormde wezens zonder benen met soms wel drie borsten. Hun voorgeschiedenis voert terug tot de Oudheid. Veel grotesken kwamen in de ornamentkunst voor als versieringsmotief. Archeologen ontdekten oeroude rotstekeningen met koppoterachtige figuren die men 'êtres fantastiques' noemde.

Ontwikkelingsproces in de kindertekening

Schretlen vertelde me dat de interesse van volwassenen en pedagogen in kindertekeningen vaak pas echt begint als het kind zo'n drie jaar oud is. Dan beginnen zij immers iets herkenbaars te tekenen zoals de eerste mensfiguur die de koppoter in feite is. Deze leeftijd geldt overigens voor de Westerse wereld want bij ondervoede kinderen begint deze ontwikkeling later. Tekenend doorlopen kinderen vanaf één jaar min of meer een eenduidig ontwikkelingsproces, in eerste instantie vooral ingegeven door het motorische aspect. Eerst grof. Gaandeweg verfijnder. Via grote zwaabewegingen met de armen vanuit de schouders, later vanuit de elleboog, de pols en de vingers ontwikkelt zich uiteindelijk de zogenaamde 'pincetgreep'. Met deze fijne motoriek krijgen details in de tekening vorm. De eerste 'krabbels' (vaak horizontale boogstructuren), zijn eigenlijk registraties van de zwaabeweging, te herleiden tot de anatomie en fysiologie van de schouder. Dit is ook te zien bij tekeningen van mensapen, alleen zijn hun bewegingen groter omdat zij langere armen hebben.

"Tussen het eerste en tweede levensjaar weerspiegelen krabbels de steeds betere oog-handcoördinatie. Kinderen begrijpen net als mensapen, dat ze hun eigen motoriek kunnen beheersen. Zo kunnen ze op een papier werken zonder buiten een bepaald kader, zoals een vooraf getekende cirkel, te treden. Pas daarna wordt duidelijk dat een kind bij het tekenen een doel voor ogen heeft. Vallen bij een cirkel begin- en eindpunt samen, dan is de cirkel geen toevalstreffer, maar een bewuste keuze. De koppoter ontstaat door een combinatie van cirkel, punten en streepjes. Omdat het kind hoofd en romp als één geheel tekent, ontbreken in de ogen van de peuter de borst en de buik niet, wat de term 'koppoter' misleidend maakt."

Herkenning en schaamte

"Bij de herkenning begint echter ook de schaamte." Als voorbeeld haalt Schretlen een oud schilderwerk van zijn

dochter Vivienne van de muur. Volgens het meisje was “de zon misgelukt”; de zon werd snel getransformeerd tot een poppetje, maar dan wel hoog in de lucht. “Als kinderen merken dat hun tekening als een product wordt gewaardeerd, dan begint de verlegenheid. Daarin kunnen zij vastlopen, iets wat zeker rond het zevende en achtste jaar kan resulteren in frustratie en faalangst. Dan verdwijnt het plezier in tekenen of verliezen de tekeningen hun oorspronkelijke levendigheid. Laat hen werken met andere materialen, op andere dragers. Dit kan een nieuwe uitdaging betekenen.”

Schretlen kan diep worden geraakt door kindertekeningen en toch huivert hij er voor om deze als kunst te typeren. “Een kunstenaar ontwikkelt een eigen stijl. Bij het ontwikkelen hiervan worden keuzes gemaakt en jongere kinderen hebben deze keuzevrijheid niet. Dat is een wezenlijk verschil.” Ook met een begrip als ‘spontaan’ is hij voorzichtig. “Gaandeweg wordt de creatieve vrijheid van het kind wel groter maar de kans bestaat dan ook om negatief beïnvloed te worden. Niet zelden tekenen kinderen op school minder levendig dan thuis.” Door de jaren heen publiceerde Schretlen veel over kindertekeningen en apenkrabbels, organiseerde hij tentoonstellingen en hield hij lezingen over het verschijnsel dat zo velen blijkt aan te spreken.

De koppoter commercieel

Speciaal voor mijn bezoek selecteerde Schretlen uit zijn depot zo’n vijftig ‘commerciële koppoters’, in slagorde uitgesteld op een tafel in de woonkamer. Alles bij elkaar is het een bizar geheel in deze ruimte met zoveel ‘echte’ kunst aan de muren. Allereerst bekijk ik de zogenaamde Potato Head, de eerste commercieel uitgebuide koppoter, door George Lerner in 1949 ontwikkeld en in 1952 op de Amerikaanse markt gebracht. Hoewel niet iedereen het gepast vond om een aardappel als mensfiguur te gebruiken, was het succes van dit kinderspeelgoed waarschijnlijk te danken aan het directe karakter en de grote mate van onbeholpenheid die het uitstraalt. Dit geldt vast ook voor Humpty Dumpty, geïnspireerd op een Engels kinderliedje van begin negentiende eeuw en door Lewis Carroll gebruikt als personage in het bekende boek ‘Through the looking Glass’. In 1904 tekende W.W. Denslow zijn Humpty Dumpty als een ‘aangekleed ei’. Verder zie ik design-objecten van Alessi en meer prozaïsche koppoterfiguurtjes zoals de door een supermarkt uitgebrachte Flippo’s en Wuppies. Veel koppoters zijn vriendelijk en aalbaar en worden daarom door fabrikanten gretig gebruikt om producten te promoten. Er gaat veel schuil achter zo’n ogenschijnlijk eenvoudig figuurtje en dat kan zoals gezegd, ook in de vorm van juist demonische, duivelse gedaanten, zoals de beangstigende virtuele bacteriën van een medicijnfabrikant of de Halloween-achtige maskers die me vanaf de tafel grijnzend aankijken.

Koppeling naar de bron

De vraag dringt zich op in hoeverre de koppoter van een outsider kunstenaar als Van Drogenbroek te vergelijken is met die van een kind. Schretlen vindt dat “het gemak waarmee een kind de beweging maakt een natuurlijk proces is”. Hij vraagt zich af “in hoeverre er bij Outsider Art van eenzelfde natuurlijk proces sprake is. Alleen bij mensen met een zeer grote beperking is een koppoter soms niet te onderscheiden van een koppoter van een kind, maar dit zijn doorgaans geen kunstenaars die in de categorie van outsiderkunstenaars vallen. Zij zijn vaak geoefend, maar zeker minder conventioneel en minder commercieel met hun kunst bezig. Outsider Art is verrassend en straalt meer authenticiteit uit dan kunst die gemaakt wordt voor gangbare galleries omdat die kunstenaars steeds weer aan de verwachtingen van galeriehouders en publiek moeten voldoen. Mijn interesse richt zich op de originaliteit. Ik moet het gevoel hebben dat er een koppeling naar de bron kan worden gemaakt. Als ik voel dat een werk dicht bij die bron komt, dan ervaar ik iets van de oerkracht die hieruit ontspringt. Deze kracht kan overigens ook leiden naar een zwarte kant van het bestaan, een kant waarmee veel mensen niet te maken willen hebben.

In mijn brede verzameling koppoters herken ik wezenlijke aspecten van het leven. Het ‘geinige poppetje’ in kleutertekeningen kan bij kunstenaars die veel hebben geleden, transformeren tot een boosaardig ogend wezentje vol agressie en achterdocht. Als beeldend kunstenaar merk ik ook hoe omstandigheden je werk bepalen. Toen mijn leven zijn kleur verloor, werkte ik louter zwart-wit. Dat heb je niet in de hand. Pas nu komt er langzaam weer kleur in mijn werk: donkerrood. Wat mij boeit is het oorspronkelijke en in wezen maakt het voor mij niet uit of het gaat om wat kinderen maken, om Outsider Art of om het werk van bekende kunstenaars. Wat mij betreft zijn er geen grenzen. Mijn woning moet daarom een ark zijn: er moet plaats zijn voor alles, waarin ik die authenticiteit herken. Via deze authenticiteit stuit je denk ik, op een bron die voorafgaat aan elk leven en die de dood overstijgt”. Afsluitend maakten we een portretfoto van deze begeesterde verzamelaar in een bos dichtbij zijn huis. Het is mij duidelijk: zijn levensloop brengt hem op de meest bijzondere paden en gefascineerd heb ik een klein stukje met hem mogen meelopen. Voortaan zal ook ik in de koppoter meer zien dan alleen de vorm van het figuurtje. Dat zoiets groots verscholen kan zijn in zoiets kleins.

Bert de Groot werkt bij Atelier De Wijde Doelen, Utrecht

www.ignaceschretlen.nl

